

Działania Straży Granicznej w ochronie dziedzictwa narodowego w 2009 r.

Rok 2009 stanowił kontynuację spadkowej tendencji prób nielegalnego wywozu dóbr kultury z kraju. Na aktualny stan rzeczy z pewnością wpływa wiele czynników, jednak do głównych należy zaliczyć konsekwencję przystąpienia Polski do Układu z Schengen, a więc generowany wolny przepływ osób i towarów przez granice wewnętrzne oraz brak kontroli granicznej, jak również zwiększająca się świadomość społeczeństwa dotyczącą wymogów wywozowych.

Straż Graniczna, zgodnie z obowiązującymi przepisami (ustawą kompetencyjną), posiada kompetencje w przedmiocie rozpoznawania, zapobiegania i wykrywania przestępstw i wykroczeń oraz ścigania ich sprawców. Dotyczy to przestępstw i wykroczeń pozostających w związku z przekraczaniem granicy państwowej lub przemieszczaniem przez granicę państwową towarów i przedmiotów, w tym również przedmiotów określonych w przepisach ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. W związku z powyższym, Straż Graniczna posiada upoważnienie do podejmowania działań w przedmiocie zabytków, jednakże biorąc pod uwagę zapisy szczególne, dotyczące ochrony dziedzictwa narodowego, upoważnienie to ogranicza się jedynie do aspektów nielegalnego wywozu.

W ramach działań formacji w ochronie dóbr kultury przed ich nielegalnym wywozem, w 2009 r. wszczęto 61 postępowań przygotowawczych, z czego 50 postępowań dotyczyło zdarzeń na granicy zewnętrznej UE, natomiast 11 zdarzeń na granicy wewnętrznej UE. Ogółem w ramach prowadzonych czynności 26 osobom postawiono zarzuty z art. 109 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w tym 16 osób objęto aktem oskarżenia. Najwięcej zdarzeń w przedmiotowym zakresie odnotowano w rejonie służbowej odpowiedzialności Karpackiego i Nadbużańskiego Oddziału Straży Granicznej, co w sumie stanowiło ponad 30 proc. wszystkich ujawnień

prób przemytu zabytków. Szczególną uwagę należy zwrócić na fakt, iż wzrastająca liczba zdarzeń, zidentyfikowana w roku 2008 na granicy wschodniej, utrzymała się w kolejnym roku na zbliżonym poziomie.

Duża liczba postępowań przygotowawczych (tj. ponad 60 proc. spraw) została umorzona, przy czym większość z uwagi na fakt braku czynu przestępczego lub znikomą szkodliwość społeczną czynu. Natomiast w ramach reali-

zowanej współpracy z innymi służbami dwa przypadki zostały przekazane do dalszego prowadzenia przez Policję.

Wyraźnie odnotowuje się mniej prób nielegalnego wywozu elementów dziedzictwa narodowego poza granice kraju. Dla porównania w roku 2008 wszczęto 75 postępowań przygotowawczych, natomiast w 2007 r. – 126, przy czym w tamtym okresie funkcjonowały jeszcze kontrole graniczne na obszarze całego

kraju. Jednakże niezmienny pozostaje katalog rzeczy, które są przedmiotem nielegalnego wywozu, a więc: meble i części składowe mebli, numizmaty, ikony, elementy gospodarstwa domowego, naczynia liturgiczne, pojazdy oraz książki. W 2009 r. poddano weryfikacji ponad 1300 sztuk różnego rodzaju przedmiotów, z czego ok. 500 zostało uznane przez rzeczoznawców i biegłych za zabytki.

Najczęściej przedmioty zabytkowe ujawniane były w środkach transportu, w których nierzadko były ukrywane pomiędzy innymi przedmiotami wywożonymi w legalny sposób. Kolejną grupę przedmiotów stanowią zabytki ujawniane podczas kontroli bezpieczeństwa na lotniczych przejściach granicznych w bagażach podręcznych i rejestrowanych. Warto dodać, iż postępowania prowadzone w lotniczych przejściach granicznych stanowią prawie 50 proc. wszystkich postępowań przygotowawczych realizowanych przez Straż Graniczną w tym zakresie.

Ponad 80 proc. postępowań przygotowawczych prowadzonych było w kontekście naruszeń art. 109 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, natomiast 20 proc. dotyczyło nieumyślnej formy popełnienia przestępstwa (art. 109 ust. 2).

Analizując poszczególne sprawy, jakie miały miejsce w roku poprzednim, należy wskazać, iż w dalszym ciągu odnotowywane są przypadki wywozu przedmiotów zabytkowych i przedmio-

tów o cechach zabytku, które przez terytorium RP są jedynie przewożone z innego kraju UE, do państw leżących poza wschodnią granicą Polski – Rosji, Białorusi i Ukrainy. Takie przypadki należy definiować jako szczególne, ze względu na przedmiot (niejednokrotnie o dużej wartości materialnej) oraz czynniki związane z takim transportem, np. charakter tranzytu. Pomimo iż przedmioty takie nie wchodzą w skład dziedzictwa narodowego, zgodnie z zapisami rozporządzenia Rady (WE) nr 116/2009 z 18 grudnia 2008 r. w sprawie wywozu dóbr kultury, podlegają weryfikacji pod kątem legalności ich wywozu w kontekście przepisów unijnych. W praktyce dotyczyło to przede wszystkim pojazdów, które w ostatnich latach pojawiały się bardzo często jako przedmiot wywożony, oraz kolekcji wyrobów ceramicznych w różnych postaciach.

W dobie „otwartych granic” konieczne jest kontynuowanie współpracy pomiędzy organami ścigania w kraju, szczególnie w zakresie przekazywania niezbędnych informacji. Informacji, które identyfikują zagrożenia i pozwalają na ich zapobieżenie. Taka ścisła współpraca prowadzona jest obecnie m.in. z Komendą Główną Policji w przedmiocie przekazywania danych o skradzionych lub poszukiwanych dobrach kultury. Przepływ danych dotyczy również informacji o zdarzeniach skierowanych przeciwko zabytkom, mających miejsce poza granicami kraju, co do których istnieje prawdopodobieństwo pojawienia się ich w rejonie Europy Środkowo-Wschodniej.

W czerwcu 2010 r. weszła w życie nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, która diametralnie zmienia zasady wywozu dóbr kultury, definiując nowy katalog zabytków, które podlegają

określonym wymogom wywozowym oraz określając zupełnie nowy katalog dokumentów umożliwiających ich wywóz. Nowa ustawa, liberalnie ukierunkowana, ma przede wszystkim ułatwić społeczeństwu obrót dobrami kultury i oddzielić rzeczywiste dziedzictwo kulturowe, które należy chronić za wszelką cenę, od niewartościowych rzeczy, które pomimo odległego czasu ich wytworzenia nie przedstawiają żadnej wartości społecznej, naukowej ani historycznej. Wartym wskazania pozostaje, iż większość rzeczy, które były zatrzymywane w okresie obowiązywania poprzedniej ustawy, przy obecnych przepisach mogą być swobodnie wywożone, z oczywistym zastrzeżeniem konieczności udokumentowania okresu ich powstania oraz wartości. Nowe rozwiązania legislacyjne generują nowe instrumenty dla Straży Granicznej, które są związane z kontrolą legalności wywozu przedmiotów zabytkowych.

Z całą stanowczością należy również stwierdzić, iż funkcjonariusze Straży Granicznej a i zapewne Służby Celnej również, w ramach prowadzonych działań kontrolnych, muszą mieć wsparcie właściwych organów wyspecjalizowanych w przedmiocie zabytków. Wsparcie, które w kontekście wdrażanych nowych

dokumentów, potwierdzających wiek i wartość zabytków, ma charakter ekspercki i jest niezbędne dla zapewnienia prawidłowej weryfikacji. Należy podkreślić, iż rolą funkcjonariusza jest przede wszystkim ujawnianie z całej masy towarów przewożonych przez granicę przedmiotów, które mogą podlegać ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Ujawnienie, weryfikacja wstępna na podstawie dostępnych baz danych oraz dokumentów posiadanych przez przewoźcę i jego wyjaśnień stanowią podstawowe elementy kontroli możliwe do zrealizowania przez funkcjonariuszy na granicy. Pozostałe czynności, szczególnie te wymagające wiedzy eksperckiej, podczas oceny danego przedmiotu muszą być realizowane przez odpowiednie organy i instytucje do tego przeznaczone. Ma to szczególne znaczenie wobec konieczności oceny zatrzymanego przedmiotu w pierwszej kolejności jako zabytku, a następnie weryfikowania go pod kątem ewentualnego przekroczenia progów kwotowych i wiekowych wskazanych w nowej ustawie. Funkcjonariusze Straży Granicznej, w sytuacji gdy osoba dokonująca wywozu nie przedstawi stosownych dokumentów lub będą istniały uzasadnione obawy co do wiarygodności takich dokumentów wywozowych, mogą zatrzymać przedmiot na czas niezbędny do ustalenia, czy jego wywóz może być dokonywany bez pozwolenia. Jednakże potwierdzenie jego cech zabytku będzie wymagało zasięgnięcia opinii eksperckiej. W tym celu nieodzowne będzie zapewnienie funkcjonariuszom Straży Granicznej i funkcjonariuszom celnym wsparcia w tym zakresie przez właściwe jednostki podległe Ministrowi Kultury i Dziedzictwa Narodowego, wojewódzkich konserwatorów zabytków, muzea i rzeczoznawców.

Na ilustracjach: Przedmioty zatrzymane przez Straż Graniczną